

Ἡ οἰκονομική κρίση ἀπὸ χριστιανική σκοπιὰ*

ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Δ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ**

Στὴν ὁμιλία αὐτή, ἀφοῦ πρῶτον ὑπομνήσω εὐσύνοπτα τὴ γνωστὴ σὲ ὅλους μας φαινομενολογία τῆς σημερινῆς οἰκονομικῆς κρίσης καὶ τῶν προσπαθειῶν ποὺ γίνονται πρὸς ἀντιμετώπισή της, θὰ παρουσιάσω δεύτερον μὲ σχετικὴ κριτικὴ ἀξιολόγηση τὴν προϊστορία καὶ τὰ γενεσιουργὰ αἷτια τῆς φαινομενολογίας αὐτῆς, γιὰ νὰ ἐπισημάνω τρίτον τὶς θεμελιώδεις ἀρχές τῆς χριστιανικῆς βιοθεωρίας, οἱ ὁποῖες, ὅταν ἐφαρμοζόμενες συνδυάζονται μὲ χρῆση ὀρθῆς σχετικῆς μεθοδολογίας ἐκ μέρους πολιτικῶν καὶ οἰκονομολόγων, εἶναι δυνατὸ νὰ συντελοῦν στὴν ἐξυγίανση καὶ ἀνόρθωση τῆς Οἰκονομίας.

1. Τοὺς τελευταίους μῆνες τὰ μάτια μας καὶ τ' αὐτιά μας χόρτασαν νὰ διαβάζουν καὶ ν' ἀκοῦνε ἐκφράσεις, ποὺ ἀναφέρονται στὴν οἰκονομικὴ κρίση, ἢ ὁποῖα μαστίζει τὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ ἄλλες χῶρες (λ.χ. στὴν νότια Εὐρώπη). Ἐκόντες-ἄκοντες παρακολουθοῦμε καθημερινὰ μαθήματα στὸ σεμινάριο τῶν ΜΜΕ, ποὺ προσπαθοῦν ὀρθὰ ἢ ἐσφαλμένα νὰ μᾶς μῆψουν εἴτε στὴ συμπτωματολογία τῆς οἰκουμηνικῆς κρίσης, εἴτε στὴν πολύμηνη –πολλές φορὲς τυχοδιωκτικὴ– προσπάθεια πρὸς ἀναχαίτισή της. Εὐσύνοπτα μὲ τὰ ἐκφραστικὰ μέ-

* Ὁμιλία ποὺ ἔγινε τὴν 17η Δεκεμβρίου 2012 στὴν αἴθουσα Δρακοπούλου τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (ΕΚΠΑ) μὲ τὴν ὀργανωτικὴ φροντίδα τοῦ Σώματος τῶν Ὁμοτίμων Καθηγητῶν αὐτοῦ. Παρίσαντο, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, ὁ Σεβ. Μητροπολίτης Ἀγγελῶν κ. Εὐθύμιος, ὁ Πανοσ. Γενικὸς Ἀρχιερατικὸς Ἐπίτροπος τῆς «Ἱεραῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Καθολικῶν Ἀθηνῶν» π. Νικόλαος Βιδάλης, ὁ Πρόεδρος καὶ ὁ Γεν. Γραμματεὺς τοῦ Σώματος τῶν Ὁμοτίμων Καθηγητῶν τοῦ ΕΚΠΑ κ.κ. Γ. Μπόζωνης καὶ Π. Σίσκος, ἀρκετὰ μέλη τοῦ ἰδίου Σώματος, οἱ Καθηγητὲς τοῦ Πολυτεχνείου Ἀθηνῶν κ.κ. Ἰ. Παπαδημητριάκης (Πρόεδρος τοῦ ΑΣΕΠ) καὶ Χρ. Προβατίδης, Καθηγητὲς καὶ Μέλη τοῦ λοιποῦ Διδακτικοῦ Προσωπικοῦ τοῦ ΕΚΠΑ.

** Ὁ Εὐάγγελος Δ. Θεοδώρου εἶναι Ὁμότιμος Καθηγητὴς καὶ πρ. Πρύτανης τοῦ Ἐθνικοῦ καὶ Καποδιστριακοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ Τακτικὸ Μέλος, «Ἐπίτιμος Πολίτης», «Ἐπίτιμος Συγκλητικὸς» καὶ ἐκπρόσωπος στὴν Ἑλλάδα («Legatus Graeciae») τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀκαδημίας τῶν Ἐπιστημῶν καὶ Τεχνῶν.

σα τοῦ ἀσύνδետου καὶ τοῦ σωρείτη θὰ ὑπενθυμίσω γνωστὲς καὶ οἰκεῖες πλέον σὲ ὄλους σχετικὲς ὀρολογίες, λέξεις καὶ ἐκφράσεις.

Γιὰ τὰ συμπτώματα τῆς κρίσης: Κίνδυνος χρεωκοπίας καὶ πτώχευσης, ἐνδεχομένη ἔξοδος ἀπὸ τὴν Εὐρωζώνη, ἀτέλειωτη λιτότητα, λουκέτα σὲ ἐπιχειρήσεις ἢ ἐργοστάσια ἢ καταστήματα, ἄγριες περικοπὲς μισθῶν καὶ συντάξεων, φοροκαταγίδες ἢ φοροεπιδρομές, χαράτσια, φαῦλος κύκλος ἀνατροφοδοτούμενης ὕφεσης καὶ ὑψηλοῦ δείκτη ἀνεργίας, περιορισμοὶ προσωπικοῦ, συρρίκνωση κατανάλωσης, μείωση τοῦ ρυθμοῦ παραγωγῆς, περιορισμὸς τῶν ἐπενδύσεων, ἔλλειψη ἀνταγωνισμοῦ, ἀποσάθρωση ἐργασιακῶν δικαιωμάτων, κατάρρευση τοῦ συστήματος ὑγείας καὶ ἰατροφαρμακευτικῆς περίθαλψης, νοσοκομεῖα στὸ κόκκινο, παρασιτικοὶ ἄχρηστοὶ ὀργανισμοί, δυσλειτουργίες καὶ ἀγκυλώσεις κρατικῶν ὑπηρεσιῶν, χρηματισμὸς ὑπαλλήλων καὶ μίξες, φτώχεια ἢ διαβίωση κάτω ἀπὸ τὸ ὄριο τῆς φτώχειας, γκέτα ἀστέγων, ἀναζήτηση τροφῆς στὰ σκουπίδια, ὕπνος πολλῶν σὲ χάρτινα κουτιά, παράπλευρες σωματικὲς καὶ ψυχολογικὲς βλάβες καὶ ἀσθένειες, αὔξηση τοῦ ἀριθμοῦ τῶν αὐτοκτονιῶν κ.λπ.

Γιὰ τὴν ἐπιδίωξη καταπολέμησης τῆς κρίσης: Διεθνὲς Νομισματικὸ Ταμεῖο, Τρόικα, μνημόνια, ἀνηφορία ἀνάκαμψης καὶ ἀνάπτυξης, ἀνοιγμα ἐπαγγελμάτων, δημοσιονομικὴ προσαρμογὴ καὶ πειθαρχία, μαρτυρικὴ μέθοδος τῆς σταγόνας στὴν ἐκταμίευση τῶν δόσεων, ἰδιωτικοποιήσεις, ἀποκρατικοποιήσεις, προώθηση τῶν ἐπενδύσεων, ἀναχαίτιση τῆς κρατικῆς σπατάλης καὶ τῆς φοροδιαφυγῆς, διαθεσιμότητα ἢ ἀπόλυση ἐργαζομένων, ἐπιδίωξη πρωτογενῶν πλεονασμάτων, διατήρηση τῆς συνοχῆς τοῦ κοινωνικοῦ ἴσοῦς, κίνδυνος μερικῆς ἢ ὀλικῆς κατάρρευσης τῆς Κυριακῆς ἀργίας, ἀνάγκη ἀναζωογόνησης τῆς ρευστότητας τῶν Τραπεζῶν καὶ τῶν ἀγορῶν, προσπάθεια γιὰ τὴν ἐξασφάλιση τῆς βιωσιμότητας τοῦ χρέους εἴτε μὲ «κούρεμα» εἴτε μὲ διαγραφή, ἀνακεφαλαίωση τῶν Τραπεζῶν, ἐξόφληση τῶν κρατικῶν ὀφειλῶν, ἐπιμήκνωση τοῦ χρόνου ἐξόφλησης τῶν δανείων, πάγωμα γιὰ μερικὰ χρόνια τῆς πληρωμῆς τόκων καὶ χρεωλυσιῶν, ἐπαναγορὰ ἐλληνικῶν ὀμολόγων, αἴτημα ἐπιστροφῆς στὴν Ἑλλάδα τῶν κερδῶν ἀπὸ ἐλληνικὰ ὀμόλογα, ποὺ ἔχει ἀποκτήσει ἡ Εὐρωπαϊκὴ Κεντρικὴ Τράπεζα κ.λπ.

Τὰ ἀνωτέρω δειγματοληπτικῶς ὑπομνηθέντα σὲ τελευταία ἀνάλυση ἔχουν ὡς κοινὸν παρονομαστή ὅτι ἡ ἀντιμετώπιση τῆς οἰκονομικῆς κρίσης εἶναι κυρίως ζήτημα δημοσιονομικῆς πολιτικῆς. Βέβαια ὁ ὀμιλῶν δὲν εἶναι οὔτε πολιτικὸς οὔτε οἰκονομολόγος. Ἐπομένως ὡς μὴ ἐπαίων δὲν δύναται νὰ διατυπώσει καὶ προτείνει συγκεκριμένη πολιτικοοικονομικὴ λύση. Ἀλλὰ μὲ τὴν ἱστορικὴ διερεύνηση τῆς οἰκονομικῆς κρίσης καθίσταται φανερὸ ὅτι ἡ κρίση αὐτὴ

είναι ο τελευταίος κρίκος μιάς αλυσίδας, της οποίας πρώτος κρίκος είναι είτε η άνεξέλεγκτη φιλελεύθερη και καπιταλιστική οικονομία των άγορών, είτε οι αποξενωμένες από τον Θεό ακρότητες του Σοσιαλισμού.

2. Ο οικονομικός φιλελευθερισμός (Liberalismus), στηριζόμενος με αισιοδοξία στο άτομιστικό ούμανιστικό ιδεώδες της Αναγέννησης και της Γαλλικής Έπανάστασης και συμμαχώντας με τον ύλισμό κήρυξε ότι ο άνθρωπος είναι φύσει άγαθός και γι' αυτό πρέπει στην οικονομική δραστηριότητα των άγορών να αφεθεί τελείως ελεύθερος. Τό «laisser faire laisser passer» ήταν το σύνθημα της φιλελεύθερης οικονομίας, που προπαγάνδιζε την αυτονομία του οικονομικού βίου και τη χειραφεσία του από κάθε κοινωνική δέσμευση. Ζητούσε τη δημιουργία ελεύθερου παιγνιδιού οικονομικών δραστηριοτήτων· απέρριπτε τη ρύθμιση της οικονομικής ζωής με έπεμβάσεις του κράτους ή της κοινωνίας· ζητούσε πλήρη επαγγελματική και βιομηχανική ελευθερία· κήρυττε την πλήρη εξάλειψη οποιουδήποτε περιορισμού στο είδος και στην ποσότητα της παραγωγής, στην έκλογή και στην άσκηση του επαγγέλματος· ήθελε την κατάργηση συντεχνιακών προνομίων· επέβαλλε την ελευθερία των έμπορικών και εξαγωγικών κανόνων και θεωρούσε τον νόμο της προσφοράς και ζήτησης (άγγλ. the law of supply and demand και γερμ. das Gesetz von Angebot und Nachfrage) ως τον μοναδικό νόμο που κυβερνά την Οικονομία. Η οικονομική ζωή ύποδουλώθηκε σε νόμους ανάλογους προς τους φυσικούς και επιδιώχθηκε οικονομική δραστηριότητα, ελεύθερη από πνευματικά, θρησκευτικά και ήθικα κριτήρια και αιτήματα. Έτσι δημιουργήθηκε ή «αύστηρή» και «καθαρή» πολιτική οικονομία, που ήταν ελεύθερη από ήθικους κανόνες. Έπικράτησε ή «ήθικη άδιαφορία», ή «amoralité» του οικονομικού βίου. Σε όλες τις μορφές του κυριάρχησε το ιδιωτικό κεφάλαιο, που ως μόνο σκοπό είχε την ακατάπαυστη αύξησή του. Αναπτύχθηκε ο ύλιστικός Καπιταλισμός, που προώθησε τη φιλαργυρία, την πλεονεξία, την ανεμπόδιση αύξηση του κέρδους και την περιφρόνηση των νόμων της δικαιοσύνης και της αγάπης. Η οικονομική ζωή έγινε αληθινός «μαμμωνισμός». Το κράτος, όπως ελέγχθη, έπαιζε ρόλο «νυκτοφύλακος κυνός» (μαντρόσκυλο), που αποκλειστικό σκοπό είχε να προστατεύει τον κάτοχο του κεφαλαίου, για να μη τον ένοχλει κανείς. Έτσι οι επιτήδειοι ιδιοποιήθηκαν την εκμετάλλευση των έφευρέσεων και οι όλίγοι κεφαλαιοϋχοι άγόρασαν τις μηχανές, δημιούργησαν μεγάλες βιομηχανίες, προσέλαβαν ως εργάτες χιλιάδες παιδιών και γυναικών και παρείχαν έξευτελιστικούς μισθούς και ήμερομίσθια, που καθορίζονται από το νόμο της ζήτησης και της προσφοράς και από το «όριο λιμοκτονίας» (starvation limit). Το αποτέλεσμα ήταν ή γένεση του προ-

λεταριάτου, ἡ ποικίλη ἀθλιότητα τῆς ἐργατικῆς τάξης, ἡ ὁποία εἴτε ἴδρυσε σωματεῖα ποὺ ἀπέβλεπαν στὴ διεκδίκηση καὶ προστασία τῶν δικαιωμάτων τῆς, εἴτε ἔγινε θύμα τῶν ἀπατηλῶν, ἀλλὰ δελεαστικῶν κηρυγμάτων τοῦ μαρξιστικοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ ἄθεου Κομμουνισμοῦ. Ὁ ταξικὸς ἀγῶνας, ἡ «πάλη τῶν τάξεων», ὑπῆρξε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀντιχριστιανικῆς φιλελεύθερης οἰκονομίας. Ἡ πάλη αὐτὴ ἐνέπνευσε στὸν Δαρβίνο τὴν ἰδέα τοῦ «ἀγῶνος περὶ ὑπάρξεως». Ὁ ὕλιστικὸς καπιταλισμὸς ὁδήγησε στὴν ὑποδούλωση τῶν μαζῶν, στὴν καταπίεση τῶν ἀδυνάτων, στὴν κατάθλιψη τῶν ἀγροτῶν, στὴν πλήρη καταστροφή πολλῶν ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν, στὴν ἀστυφιλία, στὴν ἐξασθένηση τῆς μέσης τάξεως, στὴν αὔξηση τῆς ἀνεργίας, στὴν ἀναρχία, στὴν ἀμφισβήτηση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας, στὴ χειραφεσία ἀπὸ τὸν ἅγιο νόμο τοῦ Θεοῦ, στὴ συνταύτιση ἀξίας καὶ ἀπαξίας καὶ τέλος στὴν ἀφύπνιση τῶν δυνάμεων τοῦ κακοῦ, ποὺ ὑπνώττων μέσα στὸν ἄνθρωπο. Ἐπομένως ὁ ἰσχυρισμὸς πολλῶν, ὅτι δῆθεν ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι σύμμαχος τοῦ Καπιταλισμοῦ, ἀντιτίθεται ριζικὰ πρὸς τὶς χριστιανικὲς ἀρχές.

Τὸ «κοινωνικὸ πρόβλημα», ποὺ ὀξύνθηκε ἐπικίνδυνα μὲ τὸν φιλελευθερισμὸ, ἡ δυστυχία τοῦ προλεταριάτου καὶ ἡ ὅλη κοινωνικὴ ἀδικία ὁδήγησαν ἐξ ἀντιδράσεως στὴν ἐμφάνιση καὶ ἀνάκαμψη τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν. Τὸν ἀρχικὰ λεγόμενον «οὐτοπιστικὸ Σοσιαλισμὸ» (λ.χ. τῶν Σαὶν Σιμόν, Φουριε καὶ Ὕουεν) διαδέχθηκε ὁ αὐτοχαρακτηριζόμενος ὡς «Ἐπιστημονικὸς» Σοσιαλισμὸς, δηλ. πρὸ πάντων ὁ ὑλόφρων μαρξιστικὸς καὶ κομμουνιστικὸς Σοσιαλισμὸς καὶ ὁ σοσιαλιστικὸς προσανατολισμὸς μεγάλων εὐρωπαϊκῶν «ἀριστερῶν» κομμάτων. Ὁ προσδιορισμὸς τοῦ Σοσιαλισμοῦ αὐτοῦ ὡς ἐπιστημονικοῦ στηρίχθηκε στὸν ἰσχυρισμὸ ὅτι ἡ πολιτικοοικονομικὴ αὐτὴ κίνηση εἶναι δῆθεν θεμελιωμένη στὰ δεδομένα τῆς ἐπιστήμης. Ἄλλ' ἐδῶ πρόκειται μόνον γιὰ τὴν ὕλιστικὴ ἐπιστήμη καὶ γιὰ μηχανιστικὴ ἀντίληψη παρόμοια πρὸς τὴν τοῦ Καπιταλισμοῦ. Ὅπως στὸν «ὕλιστικὸ Καπιταλισμὸ», ἔτσι καὶ στὸν «Ἐπιστημονικὸ Σοσιαλισμὸ», δὲν ἔχουν θέση πνευματικὰ καὶ ἠθικὰ κριτήρια, ἐφ' ὅσον καὶ εἰς αὐτὸν οἱ ὕλικοι φυσικοὶ νόμοι διέπουν τὰ οἰκονομικὰ φαινόμενα. Ἡ μόνη οὐσιώδης διαφορὰ μεταξὺ Καπιταλιστικῆς καὶ Μαρξιστικῆς Οἰκονομίας εἶναι τὸ ὅτι, ἐνῶ ἡ πρώτη ἔχει ὡς θεμέλιο τὸ ἐλεύθερο παιχνίδι τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζήτησης, ἡ δεύτη, ἀντὶ τοῦ νόμου αὐτοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, δέχεται ὡς ρυθμιστὴ τῆς οἰκονομικῆς ζωῆς τὴν ἐπιβολὴ τοῦ κρατικοῦ κεντρικοῦ σχεδιασμοῦ. Ἡ ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία καὶ τὸ ἰδιωτικὸ κεφάλαιο πρέπει νὰ ἐκλείψουν, τὸ δὲ κράτος πρέπει νὰ ἔχει στὰ χέρια του τὰ μέσα παραγωγῆς, νὰ κατευθύνει αὐτὸ τὴν Οἰκονομία, γιὰ νὰ τὴν φέρει σὲ μιὰ ἀνώτερη

βαθμίδα ανάπτυξης, ώστε σε μια άταξιχη κοινωνία να έχει επιβληθεί ή κοινωνική δικαιοσύνη, να ρέουν οι κρήνες του κοινωνικού πλούτου και να επικρατεί ή ευτυχία για όλους.

Ο αείμνηστος διακεκριμένος καθηγητής και ακαδημαϊκός Παν. Μπρατσιώτης έχει γράψει, ότι «έν τῷ σοσιαλιστικῷ οἰκονομικῷ συστήματι ἐνυπάρχουν χριστιανικότεραί πως ιδέαι ἢ ἐν τῷ ἐγῴστικῷ συστήματι τῆς κεφαλαιοκρατίας». Ἀλλά τὰ χριστιανικά ἢ χριστιανικοφανῆ αἰτήματα τῶν ἀθῆων μορφῶν τοῦ σοσιαλισμοῦ διαβρώθηκαν καὶ ἀποδυναμώθηκαν ἀπὸ τὴν ὑλιστικὴ ἀνθρωπολογία του καὶ ἀπὸ τὸν ἐνδοκοσμικὸ ἀνθρωποκεντρισμὸ τοῦ μαρξιστικοῦ διαλεκτικοῦ ὑλισμοῦ, πὺ κήρυξε ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξι εἶναι ἀναπότρεπτη καὶ γίνεται μὲ τὴν ἐνεργὸν προσαρμογὴ τῆς συνειδητῆς δραστηριότητος τῶν ἀνθρώπων στὴ μηχανικὴ διαλεκτικὴ διαδοχὴ τῶν οἰκονομικοκοινωνικῶν σχηματισμῶν, πὺ ἐμφανίζονται μὲ τὸν ἀδυσώπητο ζωικὸ στρόβιλο τῶν βιολογικῶν δυνάμεων καὶ μὲ τὸν δυναμισμὸ τῶν παραγωγικῶν σχέσεων καὶ ταξικῶν ἀνταγωνισμῶν.

Ἡ συμμαχία τοῦ ἀθεϊστικοῦ σοσιαλισμοῦ μὲ τὸν ὑλισμὸ συνετέλεσεν, ὥστε νὰ παραθεωρεῖται ὅτι τὸ οἰκονομικοκοινωνικὸ πρόβλημα εἶναι σὲ τελευταία ἀνάλυσι πρόβλημα ἠθικὸ. Ὅποιαδήποτε οἰκονομικοπολιτικὴ προσπάθεια χωρὶς χριστιανικὴς ἠθικὴς ἀρχὲς εἶναι χίμαιρα καὶ οὐτοπία, ἀκόμη καὶ ἐὰν ὑποτεθεῖ ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ τῆς θεμελίωσι εἶναι ἄψογη καὶ ἀκλόνητη. Ἀπλούστατα ὅποιοδήποτε ἐπιστημονικὸ οἰκονομικοκοινωνικὸ κατασκεύασμα, ἐὰν δὲν ἐφαρμοσθεῖ ἀπὸ ἠθικὴς προσωπικότητες, θὰ ἔχει ἀποτελέσματα μηδαμινὰ ἢ ἀντίθετα τῶν προσδοκωμένων. Ὁ Σοσιαλισμὸς, ἐπομένως, σὲ τελευταία ἀνάλυσι σημαίνει πλῆθος κεντρικῶν ἢ ἀποκεντρωμένων λειτουργῶν, ἀπὸ τὸ ἠθικὸ ποιὸν τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται πρὸ πάντων ἡ ἐπιτυχία ἢ ἀποτυχία του. Ἡ ἔλλειψη πνευματικότητος καὶ ἠθικοῦ προσανατολισμοῦ δὲν ἐξασφαλίζει ἐγγυήσεις ὅτι δὲν θὰ χρησιμοποιηθεῖ ἰδιοτελῶς ἡ κρατικὴ παντοδυναμία.

Ἔτσι ἐξηγεῖται γιατί οἱ οὐτοπιστικὲς, ἀλλὰ ὑψιπετεῖς προγνώσεις τῶν Marx καὶ Engels διαψεύσθηκαν. Τὸ κομμουνιστικὸ πείραμα ἔφερε ἀντὶ τῆς ἀπελευθέρωσι τὸς περιορισμοὺς καὶ ἐξαναγκασμοὺς, ἀντὶ τῆς ἰσότητος νέες ἀνισότητες, ἀντὶ τῆς ἐκρίζωσι τῆς ἀνεκρίζωτις θρησκείας τὴ νέα ἀνθησὴ τῆς μέσα σὲ διωγμοὺς, παρὰ τὴ σύντονη προσπάθεια πρὸς ὑποκατάστασὴ τῆς ἀπὸ τὰ ψευδοθρησκευτικὰ στοιχεῖα τῆς κομματικῆς νεοειδωλολατρίας. Νέοι τύραννοι ἔφεραν μεθόδους φρικτῆς ἀστυνόμευσις, ἐξόντωσαν χιλιάδες ἀντιφρονούντων, κατάργησαν τὸν πολιτικὸν πλουραλισμὸν, ἐγκαθίδρυσαν τὸν πῶ στυγνὸν μονοκομματισμὸν, νέες κάστες, νεοσαρική διαβίωσι τῶν ἀξιοματούχων τοῦ

κόμματος, τὴν ἐπὶ ὄρες ἀναμονὴ σὲ οὐρὲς γιὰ τὴν ἀγορὰ στοιχειωδῶν εἰδῶν διατροφῆς, τὰ πολυτελῆ καταστήματα, στὰ ὁποῖα εἶχαν δικαίωμα νὰ κάνουν ἀγορὲς μόνον τὰ ἀνώτερα κομματικά στελέχη ἢ μόνον οἱ τουρίστες ποὺ διέθεταν δολλάρια ἢ ἄλλο ξένο συνάλλαγμα. Οἱ ἴδιοι δημιούργησαν τὰ τείχη τοῦ αἰσχους ἢ τὰ ψυχιατρεῖα τῶν διανοουμένων ἢ τὰ κάτεργα στὶς πολυπληθεῖς νησίδες τοῦ «ἀρχιπελάγους Γκούλακ» καὶ χρησιμοποίησαν τὶς ἐρπύστριες τῶν τάνκς στὴν Πράγα ἢ στὴν Βουδαπέστη ἢ στὴ Βαρσοβία γιὰ νὰ καταπνίξουν τὴ φωνὴ τῶν καταδυναστευομένων, ποὺ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ξεσηκώνονταν, γιὰ ν' ἀποκτήσουν ἐκ νέου ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖο ἀρκετοὶ ἀφελεῖς καὶ τηλεκατευθυνόμενοι στὸν τόπο μας ἀγωνίζονται καὶ φωνασκοῦν... γιὰ νὰ τὸ χάσουν.

Ὅλα αὐτὰ ὄθησαν πολλοὺς στὸ νὰ ἐπιδιώκουν τὴν ἀπομαρξιστικοποίηση τοῦ μαρξισμού. Ἔστω ὡς παράδειγμα ἡ κίνηση τοῦ Εὐρωκομμουνισμού, ὁ ὁποῖος –ἄρᾳ γε εἰλικρινᾶ ἢ μόνον ἐξ αἰτίας ἐλιγμοῦ τακτικῆς;– κρίνει σκόπιμη τὴν προβολὴ τῶν συνδικαλιστικῶν ἐλευθεριῶν τῆς ἐλευθερίας τοῦ λόγου, τοῦ τύπου καὶ τῆς κοινωνικῆς ὀργάνωσης τῆς ἐλευθερίας τῆς συνείδησης τῆς ἀναγνώρισης τῶν δημοκρατικῶν διαδικασιῶν καὶ τῆς ἐλεύθερης καθολικῆς ψηφοφορίας ὡς πηγῆς τῶν νομίμων ἐξουσιῶν τῆς ἀποφυγῆς τῆς δικτατορίας τοῦ προλεταριάτου κ.λπ. Ἐπίσης εἶναι γνωστὸ πλῆθος κομμάτων στὸν κόσμον ποὺ ἔχουν ὡς σημαία τους τὴν «σοσιαλδημοκρατία», ἢ τὸν «δημοκρατικὸ σοσιαλισμό». Μάλιστα γίνεται λόγος καὶ γιὰ «χριστιανικὸ σοσιαλισμό». Παράλληλα, πρὸς τὴν ἀπόλυτη φιλελεύθερη κατεύθυνση κινοῦνται κόμματα κοινωνικοῦ Νεοφιλελευθερισμοῦ ἢ καὶ πολλὰ «χριστιανοδημοκρατικά» πολιτικὰ σχήματα.

Γενικὰ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι στὶς ρίζες καὶ στὸν κεντρικὸ πυρῆνα ἀναρίθμητων δημοσιονομικῶν πρωτοβουλιῶν καὶ κομματικῶν σχηματισμῶν τῶν τελευταίων δεκαετιῶν βρίσκεται –εὐτυχῶς σπάνια– ἡ δουλικὴ ἀντιγραφή τῶν ἀκραίων θεωρητικῶν θέσεων τοῦ Φιλελευθερισμοῦ ἢ τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Συνήθως ἀναζητεῖται τρίτος δρόμος μεταξὺ αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἀναζήτησιν αὐτὴ εἴτε πρῶτον, παρουσιάζεται ἐκάστοτε μετριασμένο τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο οἰκονομικὰ συστήματα μὲ προσπάθεια καθάρσης ἀπὸ ιδέες ἢ πράξεις ποὺ εἶναι ἀπαράδεκτες στὴ σημερινὴ πολιτικὴ συνείδηση, εἴτε δεύτερον, τὰ δύο συστήματα μὲ ἀλληλεπιδράσεις καὶ ἀλληλοπεριχωρήσεις ἀναμειγνύουν τὶς ἀπόψεις των, διαμορφώνοντας μὲ συνθέσεις νέα πολιτικοοικονομικὰ μορφώματα, εἰς τρόπον ὥστε συχνὰ ἀπὸ τοὺς ιδεολογικὰ ἀντιπάλους των νὰ κατηγοροῦνται ἀφ' ἑνὸς σοσιαλιστικὰ κόμματα ὡς προσχωρήσαντα στὸν καπιταλιστικὸ φιλελευθερισμὸ καὶ ἀφ' ἑτέρου φιλελεύθερες πολιτικὲς προσπάθειες ὡς ἐνδοτικὲς μεταλλάξεις καὶ συμβιβασμὸς μὲ τὴ σοσιαλιστικὴ ιδεολογία.

Ἡ ἐξέταση τῆς φαινομενολογίας τοῦ πολιτικοοικονομικοῦ βίου ἀποδεικνύει ὅτι συχνὰ σὲ πολλοὺς τομεῖς αὐτοῦ ἡ πράξις δὲν εἶναι πάντοτε σύμφωνη πρὸς τὴ θεωρία τῶν κομμάτων. Ἐξ ἄλλου ὁ συγκρητισμὸς τῆς πράξης τῶν κομμάτων σὲ μεγάλη ἔκταση καθιστᾷ ἀνεδαφικὴ τὴ χρῆση τῶν χαρακτηρισμῶν «δεξιοί», «ἀριστεροί», «κεντροῦοι», «κεντροδεξιοί», «κεντροαριστεροί» κ.λπ. Εἶναι ἐλπιδοφόρο, ὅτι ὄλοεν καὶ περισσότερο γίνεται κατανοητό, ὅτι ἡ πολιτικοοικονομικὴ δραστηριότητα δὲν πρέπει νὰ εἶναι δογματικὴ καὶ μονολιθικὴ. Δύναται νὰ ἔχει πλουραλισμὸ κατευθύνσεων καὶ στόχων καὶ νὰ ἐμπνέεται ἀπὸ τὴς ἠθικοκοινωνικὴς χριστιανικὴς ἀρχές. Στὴ συνάφεια αὐτὴ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι κάθε ἐξωχριστιανικὸ δὲν εἶναι μὲ σχέση αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ ἀντιχριστιανικό. Σὲ πολλὰς περιπτώσεις ἀκόμη καὶ πολέμοι τοῦ Χριστιανισμοῦ δανείστηκαν ἀπὸ τὸ χριστιανικὸ περιβάλλον (λ.χ. τῆς Εὐρώπης) καὶ ἐνσωμάτωσαν στὴ διδασκαλία τοὺς χριστιανικὴς ἠθικοκοινωνικὴς ιδέες καὶ ἀρχές, ποὺ εἶναι σύμφωνες καὶ μὲ τὸ ἔμφυτο παγκόσμιον κοινὸ ἦθος. Ἀλλὰ βέβαια ἔξω ἀπὸ τὰ πλαίσια τῆς ἐνσυνείδητης χριστιανικῆς ζωῆς δὲν ὑπάρχουν σταθερὰ δυναμικὰ κίνητρα καὶ ἐλλατήρια πρὸς ἀπρόσκοπτη προώθηση τῆς πραγμάτωσης τῶν ιδεῶν καὶ ἀρχῶν αὐτῶν.

3. Ἄλλ' ἂς ἀπαντήσουμε τώρα στὸ ἐρώτημα: Ποία συγκεκριμένα εἶναι καθ' ὕλην ἡ συμβολὴ τῆς Χριστιανικῆς Βιοθεωρίας καὶ Ἠθικῆς στὴν ἐξυγίναση καὶ ἀνάπτυξη τῆς πολιτικοοικονομικῆς ζωῆς καὶ στὴν ἀντιμετώπιση οἰκονομικῶν κρίσεων;

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ ἐπισημανθεῖ ὅτι καὶ σ' αὐτὴν τὴν ἀπὸ τὸν Χριστιανισμό υἱοθετηθεῖσα Παλαιὰ Διαθήκη ὑπάρχει θαλερότατο οἰκονομικοκοινωνικὸ ἐνδιαφέρον. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ φράση τοῦ Δευτερονομίου, ποὺ ἀπευθύνεται στὸ λαὸ τοῦ Ἰσραὴλ: «Οὐκ ἔστιν ἐν σοὶ ἐνδεής» (Δευτ. 15,4). Σὲ ὅλες τὴς φάσεις τῆς κοινωνιολογικῆς ἱστορίας τοῦ Ἰσραὴλ πρὶν ἀπὸ τὴν βαβυλωνία αἰχμαλωσία συνιστᾶται ἔντονα ἡ προστασία τῶν πτωχῶν, ὄρφανῶν, χηρῶν, ἀστέγων, προσηλύτων (λ.χ. Σειρὰ 4, 8-9· Ζαχ. 9,9 ἔξ· Τωβίτ 4, 7-11). Ἡ δίκαιη ἀμοιβὴ τῶν ἐργαζομένων καὶ ἡ ἀποφυγὴ τῆς ἐκμετάλλευσης αὐτῶν (λ.χ. Δευτ. 24,14· Ἱερ. 22,13). Πρόκειται γιὰ πρωτοποριακὴ κοινωνικὴ διδασκαλία, ποὺ προβάλλεται στὸ κήρυγμα τῶν προφητῶν καὶ στὴ σοφολογικὴ γραμματεία.

Στὰ πλαίσια τῆς φροντίδας γιὰ τοὺς ἐνδεεῖς, τὸ ἀρχαῖο Ἰσραὴλ καθιέρωσε τὸ *Σαββατιαῖο ἔτος*. Κάθε ἑβδομο ἔτος ἔπρεπε ἡ γῆ νὰ μὴ καλλιεργεῖται, ἀλλὰ νὰ ἀναπαύεται. Ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ τῆς ἀγρανάπαυσης στοὺς χωρὶς καλλιέργεια αὐτόματα παραγομένους καρπούς (σιτηρὰ, σταφύλια κ.λπ.) εἶχαν ἐλεύθερη πρόσβαση γιὰ νὰ τοὺς χρησιμοποιοῦν ἢ συλλεγοῦν οἱ πτωχοί, οἱ ξέ-

νοι καὶ τὰ ἄγρια ζῶα (Δευτ. 15, 1-2· Λευιτ. 25, 2-7). Ἐπίσης κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ οἱ σκλάβοι εἶχαν δικαίωμα νὰ ἐκλέξουν εἴτε νὰ ἐλευθερωθοῦν, εἴτε νὰ συνεχίσουν νὰ ζοῦν μὲ τὴν οἰκογένεια τοῦ κυρίου των (Ἐξ. 21, 2-6).

Πρὸς ἐπικράτηση τῆς κοινωνικῆς εἰρήνης, χαρακτηριστικὴ ἦταν ἡ καθιέρωση τοῦ *ἰωβηλαίου ἔτους* (Λευιτ. 25, 8-55). Ἡ ὀνομασία αὐτὴ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἑβραϊκὴ λέξι Jobbel (= κέρας), διότι ἡ ἐξαγγελία τῆς ἔναρξης τοῦ ἰωβηλαίου ἔτους γινόταν κάθε 50 χρόνια μὲ τὸν ἦχο σάλπιγγας, πού ἦταν κατασκευασμένη ἀπὸ κέρας. Στὸ τέλος τοῦ τελευταίου ἔτους ἐκάστου κύκλου ἑπτὰ σαββατιαίων ἐτῶν μὲ τὸν ἦχο τῆς σάλπιγγας ἐξαγγελλόταν ἡ ἔναρξη τοῦ ἐπομένου πενηκοστοῦ ἔτους ὡς ἰωβηλαίου, πού χαρακτηριζόταν ὡς ἔτος ἄφεσης. Κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ γιὰ νὰ ἀποκατασταθεῖ δικαιοσύνη καὶ κοινωνικὴ εἰρήνη δὲν ἀπελευθερώνονταν μόνον οἱ δούλοι, ἀλλὰ καὶ χαρίζονταν τὰ χρεῖ. Ὅλα τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς, τὰ ἔγγεια περιουσιακὰ στοιχεῖα πού εἶχαν ὑποθηκευθεῖ ἢ πωληθεῖ, ἐπανερχόνταν στοὺς πρώτους ἰδιοκτῆτες τους. *Mutatis mutandis*, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, θὰ λέγαμε μὲ ἐπίκαιρες σημερινὲς ἐκφράσεις, γινόταν ὄχι ἀπλὸ «κούρεμα», ἀλλὰ πλήρης διαγραφή τῶν χρεῶν. Ὁ προφήτης Νεεμίας ἐπίσης, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἰωβηλαῖο ἔτος, μιλοῦσε γιὰ διαγραφή χρεῶν (Νεεμ. 5,10 ἔξ.).

Ἡ καθιέρωση τοῦ ἰωβηλαίου ἔτους εἶχεν ὡς πνευματικὸ ὑπόβαθρο καὶ κίνητρο τὴ θεολογικὴ ἀρχή, κατὰ τὴν ὁποία ὁ λαὸς τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τὰ περιουσιακὰ του στοιχεῖα ἀνήκαν στὸν Γιαχβέ, καὶ ὅτι ἐπομένως οἱ κατέχοντες γῆν καὶ ὑλικά ἀγαθὰ εἶναι μόνον οἰκονόμοι καὶ διαχειριστὲς αὐτῶν. Ὁ θεσμὸς τοῦ ἰωβηλαίου ἔτους ἴσχυε κυρίως στὰ κοινωνιολογικὰ πλαίσια τῆς ζωῆς τῶν φυλῶν τοῦ Ἰσραὴλ πρὶν ἀπὸ τὴ βαβυλώνια αἰχμαλωσία (586-538 π.Χ.) ἢ καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν κατάκτηση ἀπὸ τοὺς Ἀσσυρίους τῆς χώρας πέραν ἀπὸ τὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Ἰορδάνη.

Στὴν Π.Δ. ἐπίσης ὁ *τόκος* καὶ οἱ *τοκογλύφοι* καταδικάζονται (Ἐξ. 22, 25· Λευιτ. 25,36· Δευτ. 23,20· Ψαλμ. 14,5· Παροιμ. 28,8· Ἰεζ. 18,8 καὶ 22,12).

Ἀξιοσημείωτη εἶναι καὶ ἡ διάταξη τοῦ Δευτερονομίου γιὰ τὸ θεσμὸ τῆς *δεκάτης*, μὲ τὴν ὁποία τὸ ἓνα δέκατο τῶν εἰσοδημάτων ἔπρεπε νὰ διατίθεται πρὸς ἐνίσχυση πτωχῶν, ὀρφανῶν καὶ χηρῶν (Δευτ. 15,22 ἔξ.).

Γενικὰ ἡ Π.Δ. ἔχει ρηξικέλευθη κοινωνικοοικονομικὴ δεντολογία πρὸς χάριν τῶν πτωχῶν καὶ ἀδικουμένων. Τὸ ἐνδιαφέρον γενικὰ γιὰ τοὺς πάσχοντες κορυφώθηκε στὴν Κ.Δ., ἡ ὁποία προβάλλει κατ' ἀπαράμυλλον τρόπο τὴν *ἀγάπη*, ἡ ὁποία εἶναι τὸ διακριτικὸ γνώρισμα τῶν Χριστιανῶν (Ἰωάν. 13,35) καὶ γιὰ τὴν ὁποία ἡ Κ.Δ. τονίζει ὑπέροχους καὶ βαθυστοχάστους ὕμνους (Α' Κορ.

13,1 ἔξ.). Οἱ Χριστιανοὶ πρέπει νὰ ζοῦν «ταῖς χρεῖαις (ἀλλήλων) κοινωνοῦντες» (Ρωμ. 12,12· πρβλ. Ἐφ. 4,28), ἔχοντας «σπλάγχνα οἰκτιροῦ» (Κολ. 3,12) καὶ ἐλεώντας «ἐν ἰλαρότητι» (Ρωμ. 12,8). Τὸ «πλήρωμα τοῦ νόμου» εἶναι «ἡ ἀγάπη» (Ρωμ. 13, 9-10· Γαλ. 5,14). Ἡ χριστιανικὴ πίστις πρέπει νὰ εἶναι «δι' ἀγάπης ἐνεργοῦμένη» (Γαλ. 5,6), διότι «ἡ πίστις, ἐὰν μὴ ἔργα ἔχη, νεκρὰ ἐστὶ καθ' ἑαυτήν» (Ἰακ. 2,17). Οἱ Χριστιανοὶ πρέπει νὰ «κατανοῶσιν ἀλλήλους εἰς παροξυσμὸν ἀγάπης καὶ καλῶν ἔργων» (Ἐβρ. 10,24). «Οἱ πολλοὶ ἐν σῶμα ἐσμέν ἐν Χριστῷ, ὁ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη» (Ρωμ. 12,5). «Νῦν δὲ πολλὰ μὲν μέλη, ἐν δὲ σῶμα» (Α' Κορ 12,20). Ἔτσι ἡ «καινὴ κτίσις» ἐν Χριστῷ δὲν ἔχει μόνον κατακόρυφη κατεύθυνση πρὸς τὸν οὐρανό, ἀλλὰ καὶ ὀριζόντια κίνηση πρὸς τοὺς συνανθρώπους. Τὸ «χαίρειν μετὰ χαιρόντων καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων» (Ρωμ. 12,15) εἶναι τὸ κριτήριον, ἡ βυθομετρικὴ βολίδα, μὲ τὴν ὁποία προσδιορίζουμε τὸ βάθος τῆς ἀναναίνισής μας.

Ἐξ ἄλλου ἡ Κ.Δ. καταδικάζει τὴν κυρία γενεσιουργὸ αἰτία ὁποιασδήποτε οἰκονομικῆς κρίσης, ποὺ εἶναι ἡ φιλαργυρία καὶ πλεονεξία ὀλίγων εἰς βάρος τῶν πολλῶν (Λουκ. 16,14· Β' Τίτ. 3,2· Μάρκ. 7,22· Λουκ. 12,15· Ρωμ. 1,29· Ἐφ. 4,19· 5,3· Κολ. 3,5· Β' Πέτρ. 2,3· 2,14). Καὶ σήμερον ἰσχύουν οἱ λόγοι ποὺ ἀπευθύνονται στοὺς ἄσπλαγχνους πλουσίους: «Ἵμεῖς δὲ ἠτιμάσατε τὸν πτωχόν. Οὐχ οἱ πλούσιοι καταδυναστεύουσιν ὑμῶν, καὶ αὐτοὶ ἔλκουσιν ὑμᾶς εἰς κριτήρια;» (Ἰακ. 2,6). Ὁ θεὸς Ἰάκωβος, ἀπευθυνόμενος στοὺς πλουσίους, ποὺ ἀδικοῦν τοὺς ἐργάτες τους, λέγει καὶ τὰ ἔξης: «Ἴδου ὁ μισθὸς τῶν ἐργατῶν, τῶν ἀμησάντων τὰς χώρας ὑμῶν, ἀπεστερημένος ἀπ' ὑμῶν κράζει· καὶ αἱ βοαὶ τῶν θερισάντων εἰς τὰ ὄψα Κυρίου Σαβαὼθ εἰσεληλύθασιν... καταδικάσαντες ἐφονεύσατε τὸν δίκαιον» (Ἰακ. 5,1-6).

Μέσα στὴν Κ.Δ. βλέπουμε καὶ τὸ ξεκίνημα τῆς ὀργανωμένης χριστιανικῆς προσπάθειας πρὸς ἀντιμετώπιση οἰκονομικῶν κρίσεων. Ἐνα τέτοιο ξεκίνημα εἶναι ἡ διοργάνωση ἀπὸ τὸν Ἀπ. Παῦλον ἐράνων ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ἱεροσολύμων. Οἱ ἔρανοι αὐτοὶ ἀπ' ἐνὸς εὐλογήθηκαν ἀπὸ τὴν «Ἀποστολικὴ Σύνοδος» (Γαλ. 2,1-10· Πράξ. 15, 1-29) καὶ ἰδίως ἀπὸ τοὺς «στύλους» τῆς Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας (Γαλ. 2, 9-10)· ἀπ' ἐτέρου κινήτωσαν χριστιανικὲς κοινότητες πρώην εἰδωλολατρῶν (λ.χ. τῆς Μακεδονίας, τῆς Ἀχαΐας καὶ ἰδίως τῆς Κορίνθου) νὰ ἐνδιαφεροθῶν γιὰ Ἐβραίους Χριστιανούς τῆς Μητέρας τῶν Ἐκκλησιῶν, ποὺ ἀντιμετώπιζαν οἰκονομικὴ κρίση (Ρωμ. 15, 25-26· Α' Κορ. 16,1· Πράξ. 24,17), καὶ τρίτον, συνετέλεσαν στὸ νὰ ἐγκαινιασθεῖ ἡ ἔξαρχη διεκκλησιαστικοῦ δικτύου ὀργανωμένης κοινωνικῆς προνοίας μὲ τὴν προσωπικὴ συμβολὴ τοῦ Ἀποστόλου τῶν Ἑθνῶν, ὁ ὁποῖος μὲ συνεργάτες του

ἔκανε καὶ εἰδικὰ ταξίδια πρὸς διαχείριση καὶ ἀξιοποίηση τῶν ἐρατικῶν συνεισφορῶν καὶ ἐπὶ πλέον σὲ δύο ὁλόκληρα κεφάλαια τῆς Β΄ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς (κεφ. 8 καὶ 9) παρουσίασε τὸ πρῶτο –θὰ ἔλεγα– συνοπτικὸ ἐγχειρίδιο προβολῆς τῆς πνευματικότητος καὶ τῆς δεοντολογίας τῶν ἔργων τῆς χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἀλληλεγγύης. Ἐὰν ὁ Κύριος ἔβλεπε στὰ ἔργα αὐτὰ περιθάλη τοῦ ἰδίου στὸ πρόσωπο τῶν πασχόντων ἀδελφῶν Του (Ματθ. 25,35-45), ὁ Ἄπ. Παῦλος προβάλλει τὰ ἔργα αὐτὰ ὡς μίμηση τοῦ Κυρίου, ὁ Ὅποιος κατέστησε σ' ἐμᾶς γνωστὴ τὴν Χάρη του, μὲ τὴν ὁποία «δι' ἡμᾶς ἐπτώχευσε πλούσιος ὢν, ἵνα ἡμεῖς τῇ ἐκείνου πτωχεῖα πλουτίσωμεν» (Β΄ Κορ. 8,9).

Αὐτὸ τὸ αἶτημα γιὰ τὴν περιθάλη καὶ μίμηση τοῦ ἰδίου τοῦ Χριστοῦ, ποὺ σημαίνει ὑπέρβαση ὅλων τῶν οὐμανιστικῶν διδασκαλιῶν περὶ φιλανθρωπίας, εἶναι ἡ γενεσιουργὸς αἰτία ποὺ ὀδήγησε στὴν ἀνάπτυξη τοῦ ρηξικέλευθου ὀργανωμένου χριστιανικοῦ διακονικοῦ ἔργου τῶν τριῶν πρώτων αἰῶνων καὶ τῶν μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.

Σύμφωνα καὶ μὲ τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα διδασκαλία τῆς Π.Δ., οἱ Πατέρες διδάσκουν ὅτι δὲν εἴμαστε ἀπόλυτοι ἰδιοκτῆτες τῆς περιουσίας μας, ἀλλὰ μόνον διαχειριστὲς καὶ οἰκονόμοι τῶν ἀγαθῶν ποὺ μᾶς χαρίζει ὁ Θεός. Γι' αὐτὸ ἐκεῖνοι ποὺ χρησιμοποιοῦν τὰ ὑλικά ἀγαθὰ τους γιὰ ἐγωϊστικούς σκοπούς, ἀδιαφορώντας γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν συνανθρώπων μας, θεωροῦνται ὡς καταχραστὲς, κλέφτες τοῦ ἄρτου τῶν πεινῶντων, «λωποδύται καὶ σφετερισταί» τῶν ἀγαθῶν ποὺ τοὺς χάρισε ὁ Θεός, ὅπως τονίζει ὁ Μ. Βασίλειος, ποὺ προσθέτει: «Τοῦ πεινῶντός ἐστιν ὁ ἄρτος, ὃν σὺ κατέχεις, τοῦ γυμνητεύοντος τὸ ἱμάτιον, ὃ σὺ φυλάσσεις εἰς ἀποθήκας... ὥστε τοσοῦτους ἀδικεῖς, ὅσοις παρέχειν ἐδύνασο» (Migne Ἐ.Π. 31,276). Καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος τόνιζε μὲ ἔμφαση: «Δεσποτικά ἐστὶ τὰ χρήματα, ὅθεν ἂν αὐτὰ συλλέξωμεν... Καὶ γὰρ ἔλαβες ἐτέρων πλείονα, οὐκ ἵνα αὐτὸς ἀναλώσης μόνος, ἀλλ' ἵνα καὶ ἐτέροις γένη οἰκονόμος καλός... Μὴ τοίνυν λέγε τὰ ἐμαυτοῦ ἀναλίσκω καὶ τῶν ἐμαυτοῦ τρυφῶ. Οὐκ ἀπὸ τῶν σεαυτοῦ ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἄλλοτρίων...» (Migne Ἐ.Π. 48,988). Μέσα σὲ τέτοια πλαίσια ὁ ἴδιος ἱ. πατὴρ ἔλεγε: «Οὐ κελεύομεν μὴ πλουτεῖν, ἀλλὰ κακῶς μὴ πλουτεῖν, ἔξεστι γὰρ πλουτεῖν, ἀλλὰ χωρὶς ἀρπαγῆς καὶ βίας» (Migne Ἐ.Π. 61,91).

Πρέπει ἐπίσης νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι τὸ ἀξιοθαύμαστο σύστημα κοινωνικῆς πρόνοιας τῆς Βυζαντινῆς Ἐκκλησίας ἔδωσε ὄθηση πρὸς ἀνάπτυξη παρομοίου ἔργου τόσο στοὺς κόλπους τοῦ βυζαντινοῦ κράτους, τὸ ὁποῖο μιμήθηκε τὴν Ἐκκλησία, ὅσον καὶ στὴ Δυτικὴ Ἐκκλησία, ἡ ὁποία στοὺς μὲν Ρωμαιοκαθολικούς δημιούργησε εἰδικὰ φιλανθρωπικὰ μοναστικά τάγματα καὶ τὴν περίφημη

ὀργάνωση Caritas, στους δὲ Προτεστάντες ἀργότερα ἀνέπτυξε τεράστιο ἔργο κοινωνικῆς «διακονίας».

Ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ Ἐκκλησία ἐπὶ πλέον ἐξ ἀφορμῆς τοῦ διμέτωπου ποιμαντικού ἀγώνα της ἐναντίον τῆς amoralité, τοῦ καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ μαρξιστικοῦ Σοσιαλισμοῦ ἀνέπτυξε καὶ ἐπιστημονικὴ συστηματικὴ οἰκονομικοκοινωνικὴ Ἡθική. Ἡ σχετικὴ διδασκαλία διαμορφώθηκε καὶ διατυπώθηκε τόσο σὲ πολλὰ ἐπιστημονικὰ συγγράμματα καὶ ποιμαντικὰ κείμενα, ὅσον καὶ σὲ εἰδικὲς παπικὲς κοινωνικὲς ἐγκυκλίους.

Πρώτη περίφημη παπικὴ ἐγκύκλιος εἶναι ἡ ἐγκύκλιος *Rezum Novarum*, ποὺ ἐκδόθηκε τὸ 1891 ἀπὸ τὸν πάπα Λέοντα ΙΓ' ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐξαθλίωσης τῶν ἐργατῶν κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς βιομηχανικῆς ἐπανάστασης. Ἡ ἐγκύκλιος αὐτὴ κατεπολέμησε μὲ ὀξύτητα τὰ ὑλιστικὰ οἰκονομικὰ συστήματα τοῦ φιλελευθέρου Καπιταλισμοῦ καὶ τοῦ μαρξιστικοῦ Σοσιαλισμοῦ καὶ ὁδήγησε στὴν καλὴ συνεργασία τριῶν παραγόντων, ἀφ' ἑνὸς τοῦ κηρύγματος τῆς Ἐκκλησίας, ἀφ' ἑτέρου τῆς κρατικῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς καὶ τρίτον τῆς αὐτοβοήθειας τῶν ἀδικουμένων μὲ συνδικαλιστικὲς ἐνώσεις καὶ ὀργανώσεις. Ἡ ἰδιαίτερη σημασία τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς ἔγκειται στὸ ὅτι ἡ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση ὥθησε τὴν δυτικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἡγεσία νὰ συνειδητοποιήσει τὴν κοινωνικὴ τῆς εὐθύνη καὶ τὴν ὑποχρέωση πρὸς ἀντιπαράθεση πρὸς κατεστημένα κοινωνικοοικονομικὰ συστήματα ποὺ ἐκμεταλλεύονταν τοὺς ἐργαζομένους.

Στὰ ἴχνη τῆς ἐγκυκλίου αὐτῆς ἀκολούθησαν τὸ ἔτος 1931, κατὰ τὸν ἑορτασμὸ τῶν 40 χρόνων τῆς ἐγκυκλίου *Rezum Novarum*, ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Πάπα Πίου ΙΑ' *Quadragesimo Anno* τὸ 1961 γιὰ τὰ ἑβδομήντα χρόνια τῆς *Rezum Novarum* ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Πάπα Ἰωάννου ΚΓ' *Mater et Magistra* τὸ 1963 ἡ ἐγκύκλιος τοῦ ἰδίου Πάπα *Pacem in Terris* τὸ 1967 ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Πάπα Παύλου ΣΤ' *Populorum Progressio* τὸ 1981 ἡ ἐγκύκλιος τοῦ Πάπα Ἰωάννου – Παύλου Β' *Laborem Exercens* τὸ 1981 ἡ ἐγκύκλιος τοῦ ἰδίου Πάπα *Sollicitudo Socialis* καὶ τὸ 1991, γιὰ τὰ ἐκατόχρονα τῆς *Rezum Novarum* ἡ ἐγκύκλιος τοῦ ἰδίου *Centissimus Annus*.

Κοινὸς παρονομαστὴς ὄλων αὐτῶν τῶν παπικῶν ντοκουμέντων εἶναι ὅτι τὸ ἐκάστοτε νεώτερο ἐξ αὐτῶν ἀναφέρεται ἐρμηνευτικὰ στὰ προηγούμενα καὶ ὅτι ὅλα κάνουν ἐκάστοτε συγχρονισμένες κριτικὲς παρεμβάσεις καὶ ὁδηγοῦν τὴν Ἐκκλησία σὲ αὐτοκριτικὴ, ἐνῶ ὑπενθυμίζουν στὰ ὄργανα τοῦ κράτους ὅτι λειτουργικὸ τους καθήκον δὲν εἶναι μόνον ἡ φύλαξη τῆς ὑπάρχουσας δικαιοῦκῆς τάξης καὶ ἡ προστασία τῆς ἐλευθερίας τοῦ καθ' ἑνός, ἀλλὰ καὶ ἡ πρόνοια γιὰ τὶς ἀνάγκες ὄλων τῶν πολιτῶν.

Οἱ κύριες ἀρχές πού προβλήθηκαν ἀπὸ τὶς παπικὲς ἐγκυκλίους, εἶναι: α) ἡ προστασία τῆς ἀνθρώπινης προσωπικῆς ἀξιοπρέπειας· β) τὸ αἶτημα τῆς ἀλληλεγγύης καὶ ἀλληλοβοήθειας· γ) ἡ προβολὴ τῆς ἀρχῆς τῆς «ἐπικουρικότητας»· δ) ἡ προστασία τῆς ἰδιοκτησίας· καὶ ε) ὁ ἔντιμος ἀνταγωνισμός. Οἱ ἔννοιες αὐτὲς εἶναι εὐκόλα κατανοητές. Μόνο γιὰ τὴν ἔννοια τῆς «ἐπικουρικότητας» πρέπει νὰ γίνῃ μίᾳ διασάφηση. Ἡ ἀρχὴ τῆς «ἐφεδρικῆς ἐπικουρίας» προβλήθηκε πρωτίστως ἀπὸ τὴν παπικὴ ἐγκύκλιο *Quadragesimo Anno* καὶ σήμερα προβάλλεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἀπὸ τὴν Πολιτειολογία καὶ ἰσχύοντα Συντάγματα ἐλευθέρων δημοκρατικῶν κρατῶν. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ προσέλαβε τὴν ὀνομασία «ἐπικουρικότητα» (ἀγγλ. *subsidiarity*, γερμ. *Subsidiarität*, γαλλ. *subsidiarité*) ἀπὸ τὸ ὅτι τὸ κράτος, ὅσον ἀφορᾷ στὸ συσχετισμὸ τῶν ὑπηρεσιῶν αὐτοῦ καὶ τῆς δραστηριότητος τῶν πολιτῶν, πρέπει νὰ μοιάζει κατὰ κάποιον τρόπο πρὸς τὸ *subsidium*, δηλαδὴ πρὸς τὴν ἐπίλεκτη ἐφεδρική δύναμη τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ, ἡ ὁποία ἐπενέβαινε τὴν κατάλληλη στιγμή γιὰ νὰ συμπαρασταθεῖ στὶς μαχόμενες στρατιωτικὲς δυνάμεις πού βρισκόνταν σὲ κίνδυνο καὶ εἶχαν ἀνάγκη ὑποστήριξης, ἐνίσχυσης καὶ βοήθειας.

Σύμφωνα πρὸς τὴν ἀρχὴ αὐτή, τῆς ὁποίας ἡ ἐφαρμογὴ ἐπεκτείνεται σὲ ὅλη τὴν κοινωνικὴ δομὴ, κατὰ τὴν ἐπιτέλεση ὁποιοῦδήποτε ἔργου κάθε εὐρύτερη ἢ μεγαλύτερη κοινωνικὴ ὁμάδα πρέπει νὰ ἀναγνωρίζῃ στὴ μικρότερη ἢ κατώτερη τὸ προβάδισμα, ὅταν ἡ τελευταία μπορεῖ νὰ ἐπιτελέσῃ ἐπιτυχῶς τὸ ἔργο αὐτό. Ἡ μεγαλύτερη κοινωνικὴ ὁμάδα, ἡ ὁποία πρέπει νὰ ἐπικουρεῖ ἐφεδρικὰ τὴ μικρότερη, ἐπιδιώκει νὰ πράξῃ μόνον ὅ,τι δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ἐπιτευχθεῖ ἀπὸ τὴ δεύτερη. Οἱ ὑπερκείμενες κοινωνικὲς ὁμάδες δὲν ὑποκαθιστοῦν τὶς ἀρμοδιότητες καὶ τὸ ἔργο τῶν ἀτόμων ἢ τῶν κατωτέρων κοινωνικῶν ὁμάδων, ἀλλὰ τὶς ὑποστηρίζουν καὶ συμπαρίστανται σ' αὐτές.

Σύμφωνα λοιπὸν πρὸς τὴν ἀρχὴ τῆς ἐπικουρικότητας, τὸ κράτος ἀποφεύγει ὁποιοῦδήποτε ἐκφυλισμὸ σὲ συγκεντρωτικὴ γραφειοκρατία καὶ μονοπολιακὴ κολλεκτιβοποίησι τῶν δραστηριοτήτων του καὶ εὐφυῶς παραιτεῖται ἀπὸ κάθε ἔργο, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ ἐπιτελεσθεῖ ἐπιτυχῶς ἀπὸ τοὺς πολίτες ὡς ἄτομα ἢ ὡς ὁμάδες. Ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐφεδρικῆς ἐπικουρίας ὑποβοηθεῖ τὴν ἀπαραιτήτην στὰ δημοκρατικὰ καθεστῶτα διασφάλισι τῆς πλουραλιστικῆς πολυμορφίας καὶ προωθεῖ τὴν ἀνάπτυξι τῆς ἀναγκαίας σ' αὐτὰ λαϊκῆς συμμετοχῆς καὶ συνεργασίας.

Ἀπὸ τὰ λεχθέντα γίνεται κατανοητὸ γιὰτὶ καὶ στὴν Ἱ. Ἀρχιεπισκοπῇ, στὶς Ἱ. Μητροπόλεις καὶ στὰ ἀναρίθμητα συνειδητὰ μέλη τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἐνοριῶν καὶ ἐνοριακῶν συμβουλίων πρέπει νὰ εἶναι ἐξασφαλισμένος ὁ ἀναγκαῖος

ζωπικός χώρος, για να συνεισφέρουν τις δυνάμεις τους όχι μόνο στο έργο της έξυγιάνσεως της όλης πνευματικής πορείας του Έθνους, αλλά και στην πρωτοποριακή συμμετοχή της Εκκλησίας στα παντοειδή έργα της αγάπης. Τα ζωντανά μέλη της, ειδικώς κατευθυνόμενα, πρέπει να έμψυχώνουν και να ενεργοποιούν το έργο του περιορισμού ή και της ελαχιστοποίησης των συνεπειών της οικονομικής κρίσης στα πλαίσια των ποικίλων τομέων και ιδρυμάτων της κοινωνικής διακονίας και προνοίας.

Είναι αυτονόητο ότι ο Χριστιανισμός, προβάλλοντας το περιεχόμενο της πίστης και τις οικονομικο-κοινωνικές αρχές του, δεν αποβλέπει στην έπιβολή όρισμένης πολιτικής και κομματικής κατεύθυνσης. Χωρίς να τάσσεται υπέρ ή εναντίον όποιασδήποτε πολιτικής παράταξης, δίνει μόνον τις πνευματικές κατευθύνσεις προς αντιμετώπιση των οικονομικοκοινωνικών προβλημάτων. Οί πολιτικοί είναι ελεύθεροι για τις συγκεκριμένες έπιλογές τους, όπως οί ιατροί σ' ένα ιατρικό συμβούλιο. Είναι δυνατό να είναι έξ ίσου χριστιανικά προσανατολισμένοι, να αντιμετώπιζουν με το ίδιο χριστιανικό πνεύμα μιá άρρώστια και όμως να έχουν διαφορετική έπιστημονική γνώμη στο έαν ή α' ή β' θεραπευτική και διαιτητική άγωγή είναι ή καταλληλότερη για την άρρώστια αυτή στόν συγκεκριμένο άσθενή.

Η χριστιανική βιοθεωρία κανένα σύστημα δεν καταδικάζει ως άπλως οικονομικό ή πολιτικό. Το έαν ή κρατική δομή έχει σοσιαλιστικό ή συλλογικό χαρακτήρα και συγκεντρωτική ύφή· το έαν ενθαρρύνει ή όχι τη διοικητική αποκέντρωση ή την αυτοδιαχείριση· το έαν έχει ή όχι όμοσπονδιακή όργάνωση· το έαν έχει καθαρό και μετριασμένο κοινωνικό Νεοφιλελευθερισμό, έλεγχόμενο και υποκείμενο σε κρατικό παρεμβατισμό· το έαν θα κρατικοποιούνται τα μεγάλα συγκροτήματα παραγωγής ή θα έποπτεύονται από έκπροσώπους της κυβέρνησης που θα συμμετέχουν στα διοικητικά τους συμβούλια· το έαν θα κοινωνικοποιούνται τα κέρδη των μεγάλων έπιχειρήσεων με μεγαλύτερη άμεση φορολογία· το έαν αποφεύγοντας κάθε δογματισμό δύναται ή κρατική όργάνωση να κάνει έκλεκτική σύνθεση των θετικών στοιχείων του Φιλελευθερισμού και του Σοσιαλισμού, της άτομικής πρωτοβουλίας και του συνεταιριστικού πνεύματος σε μία καινούρια δομή, που θα είναι δημοκρατική και όχι μονοκομματική ή όλοκληρωτική – αυτά είναι κάτι, που από άποψη χριστιανική είναι άδιάφορο, δοθέντος ότι ή χριστιανική βιοθεωρία δεν έχει ούτοπιστική υπεραισιοδοξία, διότι γνωρίζει ρεαλιστικά ότι οί άνθρωποι με την πτώση τους στην άμαρτία δεν είναι έπίγειοι άγγελοι. Όπως τονίζει ο ρώσος φιλόσοφος Μπερδιάεφ, «οί Χριστιανοί όφείλουν κατά τρόπο δημιουργικό να συμμετέ-

χουν στη μεταρρύθμιση τῆς κοινωνίας καὶ στὴν τελειοποίησή της. Ἄλλ' ἢ χριστιανικὴ ἠθικὴ ἀπαιτεῖ ἐδῶ ἓνα ρεαλισμὸ, καταπολεμεῖ τὶς οὐτοπίες καὶ φαντασιοπληξίες... Ἡ τελεία κοινωνία εἶναι νοητὴ μόνο σ' ἓνα κόσμον τέλειο, μόνον ὡς μεταμόρφωση τοῦ κόσμου, ὡς “καινὴ γῆ” καὶ “καινὸς οὐρανός”, ὡς νέα Ἱερουσαλήμ, ὡς ἔλευση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ὄχι ὡς πολιτικὴ ἢ κοινωνικὴ ὀργάνωση ποὺ ἀναστηλώνεται μέσα στὶς συνθήκες τῆς ἰδικῆς μας γῆς καὶ τοῦ ἰδικοῦ μας χρόνου. Ἐδῶ κάτω ὅλες οἱ κοινωνικὲς ἐπιτυχίες εἶναι σχετικὲς καὶ μποροῦν νὰ σημειώσουν μιὰ βελτίωση ἐν σχέσει πρὸς ὅ,τι προηγεῖτο χωρὶς νὰ φθάσουν στὴν τελειότητα». Ὅπως ἐπίσης ἔχει λεχθεῖ, ἡ ἀδυναμία γιὰ τὸν καθορισμὸ τοῦ ἀπόλυτου ὀρθοῦ πολιτικοῦ δέοντος δὲν ἔχει ξεπερασθεῖ. Ὅποιος πιστεύει στὸ ξεπέρασμά της, πιστεύει στὸ τέλος τῆς Ἱστορίας.

Μὲ μιὰ τέτοια ἐσχατολογικὴ ἐπιφύλαξη πρέπει νὰ κρίνεται καὶ κάθε προσπάθεια ἀνάπτυξης χριστιανικῆς πολιτικῆς κίνησης.

Ἐκλεκτή, σεβαστὴ καὶ ἀγαπητὴ ὁμήγουρη,

Γιὰ τὴν πρόληψη καὶ θεραπεία ὁποιασδήποτε οἰκονομικῆς κρίσης, πρέπει ἡ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ νὰ εἶναι ἔκφραση ὀλοκληρωμένης πνευματικότητας, ποὺ ἐντάσσει τὸ ὕλικὸ στὸ πνευματικὸ καὶ σέβεται τὴν ἱεραρχία τῶν ἀξιῶν, ὑποτάσσοντας τὸ ἦσσαν ἢ χεῖρον στὸ κρεῖττον εἰς τρόπον ὥστε ὁ homo oeconomicus νὰ κάνει ἀδιαλείπτως ὑπέρβαση τῆς –ἀναμφίβολα ἀναγκαίας στὴν Οἰκονομία– λογιστικῆς τῶν ἀριθμῶν, ἡ ὁποία δὲν πρέπει νὰ εἶναι αὐτονομημένη, ἀλλὰ συνδυασμένη πάντοτε μὲ πνευματικὰ κριτήρια καὶ ἀνθρωπολογικὲς ἀρχές. Ὁ homo oeconomicus πρέπει νὰ ἐκδηλώνεται συγχρόνως καὶ ὡς homo religiosus, ὡς homo spiritualis, ὡς homo moralis, ὡς homo socialis, ὡς homo politicus, ὡς homo aestheticus κ.λπ. Τέτοιους ὀλοκληρωμένους πολίτες ὀραματίζονταν οἱ πρῶτοι θεμελιωτὲς τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἑνώσεως. Ἀλλὰ τώρα, ὡς μὴ ὄφελε, βιώνουμε τὶς ὀδυνηρὲς συνέπειες τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἐγκατάλειψης τοῦ ἀρχικοῦ εὐρωπαϊκοῦ ὀράματος καὶ τῆς χειραφεσίας ἀπὸ τὴν ὀργανικὴ ὀλότητα τῶν ἀξιῶν. Ἡ μονομερὴς καὶ ἀχόρταγὴ πλεονεξία ὀλίγων πρὸς συνεχῆ καὶ ἀκατάπαυστη αὐξηση τοῦ κέρδους, ὀδήγησε τὸν homo oeconomicus νὰ γίνῃ ἢ νὰ θέλῃ νὰ γίνῃ ἀρπακτικὸς λύκος (homo hominis lupus), ἀδιαφορώντας γιὰ τὴ δυστυχία ἢ καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ἐξόντωση τῶν πολλῶν.

Καὶ τώρα ἂς σκεφθοῦμε ποία πρέπει νὰ εἶναι ἡ προσωπικὴ μας στάση ἀπέναντι στὴν οἰκονομικὴ κρίση. Πρῶτον πρέπει νὰ ἔχουμε πίστη, ὅτι ὁ Θεὸς «ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἔκβασιν τοῦ δύνασθαι ὑπενεγκεῖν (Α΄ Κορ.

10,13). Δεύτερον πρέπει να ζητούμε στην προσευχή μας να επικρατήσουν στην Ευρώπη και σ' ολόκληρο τον κόσμο πολιτικά πρόσωπα και μορφώματα, που έχουν όρθους και δίκαιους δημοσιονομικούς σχεδιασμούς. Και τρίτον πρέπει με αυτοκριτική να εξετάσουμε και προσδιορίσουμε την προσωπική μας στάση σε σχέση με την οικονομική κρίση.

Σε συνάρτηση προς το τελευταίο αυτό σημείο, παρακαλώ να μου επιτρέψετε να προσδώσω στον επίλογο ένα πολύ προσωπικό χρωματισμό, παρουσιάζοντας δύο αποσπάσματα από δύο εκ των πολλών επιστολών που πριν από 68 χρόνια, την τελευταία χρονιά της γερμανικής κατοχής, γράφτηκαν από τη μακαριστή Χαρίκλεια Μανιάτη, που τότε ήταν τελειόφοιτη φοιτήτρια της Θεολογίας και μνηστή του όμιλου (γράφοντος). Σκεπτομένη τη φτώχεια μας και την οικονομική κρίση εκείνης της εποχής, μου έγραψε σε μιὰ επιστολή της της 31ης Ιουνίου 1944, εκτός των άλλων, τα εξής: «Όταν σκέπτομαι την πραγματικότητα, το ότι δηλαδή πρέπει να φέρουμε το σπιτάκι μας εκ του μηδενός εις το εἶναι, τρομάζω. Ἄλλα ὁ Θεὸς ἔφερε τὸν κόσμον ἐκ τοῦ μηδενός εις τὸ εἶναι. Σ' Αὐτὸν μόνον ἐλπίζω».

Προηγουμένως σε ἄλλη ἐπιστολή της της 2ας Ἰουλίου τοῦ ἰδίου ἔτους, διατύπωσε τὴν αἰσιοδοξία της, ἐπισημαίνοντας τὰ εξής: «Ἄς εὐχαριστήσωμεν τὸν Κύριον, πὺν τὸ ὁμορφο λουλούδι τῆς ἀγάπης μας ἀνθισε αὐτὴν τὴν ἐποχὴ. Ὁ πόλεμος μᾶς ἔδωσε ἓνα μάθημα σπουδαῖο γιὰ τὴν ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἔδειξε σ' αὐτοὺς τί πραγματικὰ εἶναι ἀπαραίτητο. Ἔτσι καὶ ἐγὼ, ἀγαπημένε μου, ἴσως ἄλλοτε νὰ εἶχα πιὸ σπάταλες τάσεις καὶ διαφορετικὲς ἀντιλήψεις γύρω ἀπὸ τὴ σύμπηξη ἑνὸς σπιτιοῦ. Ὁ πόνος ὅμως, πὺν ἄπλωσε τὰ φτερά του ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πὺν ἔφυγε ἡ μανούλα μου, ὅλα τὰ ἄλλα πὺν ἀκολούθησαν, ὁ πόλεμος καὶ ἰδίως ἡ ἀγάπη, πὺν σὰν φωτιὰ μεταβάλλει τὸ χρυσὸ σὲ λαμπρὰ κοσμήματα, ἔκαμε κι ἐμένα ἱκανὴ νὰ κρίνω καὶ νὰ βλέπω λογικότερα. Ἔτσι, ἀγαπημένε μου, ἡ δημιουργία τῆς φωληᾶς μας δὲν εἶναι τόσο πολὺ δύσκολη, ἀφοῦ τὸ πνεῦμα τῆς ὀλιγαρκείας μετὰ τὴ δύναμη τοῦ Χριστοῦ ὑπάρχει».

Παρόμοια ὀλιγαρκεία καὶ αἰσιοδοξία ζητεῖ ὁ Θεὸς ἀπὸ ὅλους μας τὴν περίοδο αὐτὴ τῆς σημερινῆς οἰκονομικῆς κρίσης. Ζητεῖ ἐπίσης ὄχι μόνον τὴ συναισθηματικὴ μέθεξι, ἀλλὰ καὶ τὴν ἔμπρακτη συμμετοχὴ σὲ κάποιον τομέα τοῦ τεράστιου διακονικοῦ καὶ προνοιακοῦ ἔργου τῆς ἀπὸ τὸν Μακ. Ἀρχιεπίσκοπο κ. Ἱερώνυμο ἰδρυθείσης «Ἀποστολῆς» καὶ τῶν Φιλοπτώχων Ταμείων τῆς Ἐκκλησίας μας, ἡ ὁποία μεριμνᾷ γιὰ τοὺς ποικιλοτρόπως πάσχοντες. Ἡ Ἐκκλησία δὲν περιμένει μόνον ἐπικουρικὴ ὑποστήριξη ἀπὸ τὸ subsidium τοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια γίνεται γιὰ τοὺς πάσχοντες subsidium, δηλαδή ἐφεδρική ἐπι-

κουρική δύναμη, στην οποία είναι δυνατόν ἐθελοντικά νὰ ἐντάξουν τὸν ἑαυτὸν τοὺς τὰ πιστὰ καὶ ζωντανὰ τέκνα τῆς, γιὰ νὰ προσφέρουν στὰ πλαίσια τῶν ἀθόρυβα πραγματοποιουμένων ἔργων τῆς χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης τὴν ἰδική τους ποικιλόμορφη συνεισφορά. Ὡς οὕτως ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος καθημερινὰ προσφέρει χιλιάδες μερίδες φαγητοῦ (εἴτε ἔτοιμοι, εἴτε σὲ πακέτα), ἰατροφαρμακευτικὴ περίθαλψη σὲ ἰδικὰ τῆς ἰατρεῖα, εἶδη ρουχισμοῦ, βιοτικά ἀγαθὰ σὲ ἰδικὰ τῆς «κοινωνικὰ παντοπωλεῖα», περίθαλψη σὲ ποικίλα ἰδρύματα κ.λπ. Καὶ μόνον ἡ ἀπαρίθμηση τῶν τίτλων τῶν τομέων τοῦ προνοιακοῦ ἔργου μέσα στὰ «Δίπτυχα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» καταλαμβάνει πολλὰ σελίδες.

Πρὶν ἀπὸ ὀλίγες ἡμέρες μοῦ ἔλεγεν ὁ Παναγιώτατος Μητροπολίτης Θεσσαλονίκης κ. Ἀνθίμος, ὅτι ἡ Ἱ. Μητρόπολή του, ἡ ὁποία συμμετέχει σὲ μεγάλη ἔκταση στοὺς ἀνωτέρω τομεῖς τῶν ἔργων τῆς χριστιανικῆς ἀλληλεγγύης, ἔχει ἀναρτήσει στὸ Διαδίκτυο, στοὺς ἰ. ναοὺς καὶ σὲ διάφορα σημεῖα τῆς Συμπρωτεύουσας ὡραιότατη ἀφίσα, πὺν δείχνει ἓνα χαρούμενο παιδάκι νὰ κρατᾷ ἓνα καλάθι γεμάτο ἀπὸ ἀγαθὰ. Ἡ ἀφίσα αὐτὴ παρουσιάζει ἐπίσης τὸ μήνυμα: «Κανένας νηστικός στὴ Θεσσαλονίκη». Ζητήσας νὰ μάθω, διεπίστωσα ὅτι παρόμοια μηνύματα-συνθήματα διατυπώθηκαν ἀπὸ Σεβ. Μητροπολίτες σὲ πολλὰς Ἱ. Μητροπόλεις. Ὡς οὕτως ἀπὸ τὸν Σεβ. Μητροπολίτη Δημητριάδος κ. Ἰγνάτιο προβάλλεται τὸ σύνθημα «Στὸ Βόλο, κανεὶς πιά χωρὶς φαγητό».

Ἡ ἐθελοντικὴ συμμετοχὴ μας στὸ ἐκκλησιαστικὸ αὐτὸ *subsidiium* μὲ κάποια κατὰ τὸ δυνατό προσωπικὴ μας θυσία καὶ μὲ ἀναζήτηση τρόπων περίθαλψης τοῦ Χριστοῦ στὸ πρόσωπο τῶν ποικιλοτρόπως πασχόντων ἀδελφῶν Του (Ματθ. 25,35 ἑξ.) θὰ εἶναι σὲ λίγες ἡμέρες ὁ καλύτερος –ὄχι μόνον ἐθιμοτυπικὸς καὶ φολκλορικός, ἀλλὰ οὐσιαστικὸς καὶ λυτρωτικὸς– ἑορτασμὸς τῆς Ἐνανθρώπησης τοῦ Υἱοῦ καὶ Λόγου τοῦ Θεοῦ καὶ Γέννησης τοῦ Θεανθρώπου Σωτῆρος Χριστοῦ.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

(κατ' ἐκλογήν)

- Π. ΝΙΚΗΦΟΡΟΥ ΒΙΔΑΛΗ, Οἱ Ρωμαῖοι Ποντίφηκες καὶ τὸ ἔργο τους, Ἀθήνα 1994.
- ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΘΕΟΔΩΡΟΥ, Σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας εἰς τὸν τομέα τῆς Κοινωνικῆς Προνοίας, Ἀθήναι, 1982.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτική, Ἀθήναι 1984 (μὲ πλουσία βιβλιογραφία).
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Μαθήματα Κατηχητικῆς ἢ Χριστιανικῆς Παιδαγωγικῆς, Ἀθήναι 1999.
- Γ. ΚΑΛΛΙΑ, Συμβολὴ στὸν ἀγῶνα τῶν Χριστιανῶν Σοσιαλιστῶν, Ἀθήναι, 1949.
- Π. ΜΕΛΙΤΗ, Χριστιανισμὸς καὶ Πολιτική, περ. «Ἀκτίνες», Ἀθήναι, 1945.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Χριστιανικὸς Κοινωνισμὸς, περ. «Ἀκτίνες», ἔτος 1949.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ὁ Καπιταλισμὸς: Θεμελίωσις καὶ ἀποτέλεσμα, περ. «Ἀκτίνες», ἔτος 1949.
- Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Ὁ Χριστιανικὸς Κοινωνισμὸς καὶ ἡ παγκόσμιος χριστιανικὴ κοινωνικὴ κίνησις, Ἀθήναι, 1933.
- ΣΤΕΛΙΟΥ ΠΑΠΑΘΕΜΕΛΗ, Ἕνας διάλογος μὲ τὸν Μαρξισμό, Ἀθήνα 1984.
- ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΤΣΑΤΣΟΥ, Πολιτικὴ-Θεωρία τῆς πολιτικῆς δεοντολογίας, Ἀθήνα 1975.
- ΝΙΚΟΥ ΨΑΡΟΥΔΑΚΗ, Ἡ ἐπανάστασις τῆς ἀγάπης, Ἀθήνα 1996.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Κατηγορῶ, Ἀθήνα 1966.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμὸς καὶ Κοινωνικὸς Χριστιανισμὸς, Ἀθήνα 1979.
- ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, Γιὰ μιὰ Χριστιανικὴ Δημοκρατία, Ἀθήνα 1977.
- A. ANZENBACHER, Christliche Sozialethik, Paderbarn 1977.
- D. EASTERON, The political System, New York 1953.
- W. EUCKEN, Grundsätze der Wirtschaftspolitik, Tübingen 1951.
- I. GABRIEL - AL. PAPADEROS - U. KÖLNER, Perspektiven Ökumenischer Sozialethik, Mainz 2005.
- L. FREUND, Politik und Ethik, Frankfurt (Main) 1953.
- KONRAD HILPERT, Sozialenzykliken, Lexikon für Theologie und Kirche, τ. 9, Freiburg-Basel-Wien 2006, στ. 763-766.
- GIULIO GIZARDI, Marxismus und Christentum, Freiburg-Basel-Wien 1968.
- H. LAMPERT, Handbuch der Sozialpolitik, Berlin 1998.
- H. LENKS-M. MARING, Wirtschaft und Ethik, Stuttgart 1992.

- S. MEYER, Die Transformation der Sozialdemokratie, Bonn 1998.
- A. MÜLLER-PRNAK, Wirtschaftsordnung und Wirtschaftspolitik, Freiburg (Main), 1966.
- O. v. NELL-BREUNING, Soziallehre der Kirche, Wien ²1978.
- KARL RAHNER, Befreiende Theologie. Der Beitrag Lateinamerikas zur Theologie der Gegenwart, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1972.
- D. SOLLE-K. SCHMIDT, Christen für den Sozialismus, τ. 1, Stuttgart 1975.
- E. SCHICHT, On Custom in the Economy, 1998.
- H.-J. THIEME, Soziale Marktwirtschaft und wirtschaftspolitische Gestaltung, München 1994 (μὲ πλούσια βιβλιογραφία).
- M. VOGT, Sozialdarwinismus, Freiburg (Breisgau), 1977.